

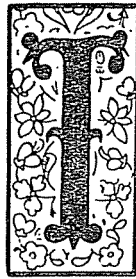
Pedagoji

Selâhaddin
PARLATIR

İst. Yük. İslâm Enstitüsü
Dinî Psikoloji ve Pedagoji
Asistanı

TERBİYE

MESELESİ

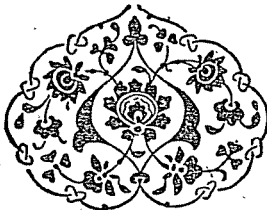

TERBİYE, çoğumuzun iddialı olduğu bir konudur. İddialı oluş da çoğu zaman müsbet esaslara dayalı değildir; kısa tecrübeler ve bilhassa biz tatbik ettiğimiz için değerli olacağı hakkındaki iyi kanaatımız, bu iddianın dayanağı olurlar. Bir de meselenin «öğüt verme» şeklinde sözlü tarafı vardır ki, yine çoğumuz bu konuda konuşurken filozof kesiliriz.

Terbiye konusundaki yaygın telâkki ve tatbikler ahlında çocuğun ve terbiye gayelerinin iyi bilinmemesi sebebiyle düşünülen aşırılıklar ve yersiz, yönetsiz tutumlardır.

«İtaat» esasına dayanan eski terbiye, ekseriya bedene ve ruha acı veren dış vasıtalarla (Dayak, azar, hakaret...) çocuğun organik ve ruhi niteliklerinin rağmen birtakım duygu, düşünüş ve davranış şekillerini zorla kabul ettirmek şeklinde olmuştur. Böylece çocuk vâkısı: Doğuşla gelen zaruretler, çocuğa ait ilgi ve ihtiyaçlar nazarı itibara alınmamıştır; çocuğun özel psikolojisi bilinmemiştir. Çocuğa hür ve kendi kendine karar verme, hareket ve teşebbüs kabiliyeti verilmemiş; aksine emirlerle hareket eden robot adam meydana getirilmiştir. Neticede, doğuşla gelen imkânlar dumura uğratılarak kemâle doğru olan çabalamanın gücü yok edilmiş, sadece dar bir sahada belirli davranışları olan, yeni şartlar karşısında şaşırın alelâde ve pasif bir tip ortaya çıkmıştır. Yahut aşırı baskı ve cezalara rağmen yenilemeyen — belki daha da kuvvetlenen — tabii yönelişler, er geç bir çıkar yolu bulmak için, isyan sancuları halinde ruh dünyasını zorlamışlardır.

Bu terbiye tarzına karşı olarak «çocuğu serbest yetiştirmek» diye savunulan ters yönde bir aşırılık daha vardır. Bunda dış baskı ve — en fenası — iç disiplin kaygısı bir yana itilmiştir. İğdüler ve temayüller, iptidâi ve kaba halleriyle gelişmiş, menfi ve yıkıcı olmuşlardır. Çocuk küçük bir müstebit haline gelmiştir; dediği dediktir. Terbiyecî durumunda olanlar, onun bitmez tükenmez kaprislerini yerine getiren hizmetçi ve uşaklardır. İctimai hayat başkalarıyla ve birtakım kaidelere uymakla mümkündür. Yönelişlerine müsbet ve yapıcı bir istikamet verilmeyen, başkalarının varlığı duyurulmayan, birtakım kaidelere itaat alışkanlığı

edindirilmeyen çocuk, hayata iyi intibak edemez, geçimsiz olur, cemiyet ve insanlık kaygısı duymaz; egoist, menfaatçı ve eyyamcı olur.

Her iki tutum da terbiyevî değildir. Her ikisinde de çocuğun tabii temayülleri mevzubahistir: Birinde dış baskı ile dumura uğrattılırken, diğerinde terbiyevî müdahale yokluğundan basit ve kaba bir halde bırakılmışlardır. Her iki halde de çocuğun özel durumu ve buna uygun terbiye tarzı bilinmemektedir.

Başarılı terbiyeyi gerçekleştirebilmek, çocukluğun ruhi özelliklerini ve kanunlarını bilmekle, bu müspet bilgilere dayanan bir metot takibetmekle mümkün olabilir.

Çocuk, içine konulana göre şekil alan ve onu saklayan plâstik bir vazo değildir. Bir atasözünde geçtiği gibi onu bir «fidan» olarak düşünmek gerçeğe daha yakındır. (1) Çünkü bu anlayışta bir canlılık, büyüme, gelişme, iyi ve fena şartlar ve bakım mevzubahistir.

Çocuk reaksiyon yapan bir organizmadır. Reaksiyonlar doğuştan gelen bazı içgüdüleri maksat ve istikametine uygundur. Reaksiyonların en otomatik ve şursuz olanı reflekslerdir. «Nefsi koruma» veya «yaşama arzusu» diye kabul edebileceğimiz insandaki en hakim içgüdü, çeşitli arzu ve temayüller halinde kendini gösterir. Genel istikametleri bakımından içgüdüleri insanlığın müşterek mirasını teşkil ederler. Bunların umumî istikametleri içinde azalıp çoğalarak bir âile veya fertte çeşitlenmeleri, özel karakterleri yani ferdi verasetleri meydana getirirler. İçgüdüleri ve ferdi veraset terbiye işinde dikkate alınması gereken zaruretlendir.

ÇOCUK normal yetişkinin küçük bir örneği değildir. Kendine mahsus bir psikolojisi vardır: Duygu, düşünme ve davranışları değişik özellikler arzederler. Çocukluk çağlarında beden ve ruh devamlı bir değişme ve gelişme halindedir. Çeşitli çağlardaki umumî olarak çocuğun değişen ilgi ve ihtiyaçlarının bilinmesi zarureti vardır.

İnsan yaşayışı başlangıçta organizmaya daha bağlı iken zamanla eğitim ve öğretim tesiriyle iradeli ve şurlu hareketler seviyesine yükselir. İlk defa çocukta refleks ve içgüdüleri vardır ve bunlar otomatik, şursuz bir haldedirler. Zamanla şuur uyanır; etrafını ve kendini öğrenir, iradeli hareketler yapar. İçgüdüleri birçoğu muayyen zamanlarda idrak olunurlar. İnsiyakların bu inkişaf devrelerinde kendilerine gıda olabilecek faaliyetlerden istifade olunmazsa çocuğa devamlı hatt-ı hareket alışkanlıklarının dereci sun'î vasıtalarından beklenecektir. «... İnsiyaki alakâların kemal devreleri çocuklara en faydalı alışkanlıklar ve temelli malûmat kazandıracak çağlardır.» (2)

A.) İYİ ALIŞKANLIKLAR EDİNMEK

Çocuklukta ilk hazret tezahürleri, otomatik refleksler ve gayri şurî içgüdülerden doğan arzular yönünde hareketlerden ibarettir. Çocuk, yüksek hislere ve mantıklı düşünceye sahip olmadan evvel hareket etmektedir. Böyle olunca terbiyede ilk iş, hareketler üzerinde durmak olmalıdır. Daha önce de geçtiği gibi bu ilk hareketler veya reaksiyonlar organizmaya bağlı, otomatik ve şursuzdur. Temayüller iyi hareketlerin olduğu kadar fena, kaba davranışların da itici kuvveti olabilirler; ilk halleriyle egoist ve bencildirler, çevreden ve örneklerden müteessir olurlar. Bunların ahlâki yönde geliştirilmesi, ahlâki hareket alışkanlıkları olarak organizmaya yerleştirilmesi her şeyden önce gelir. «Terbiye sanatı, ya daha kompleks veya fitri reaksiyonlar yerine kaim olacak kazanılmış reaksiyonlar kazandırmaktır.» (3) Organizma ve sinir sistemi tekrarladığı davranışları bir müddet sonra dikkat ve irade sarfetmeden, şursuz hareketler gibi kolaylıkla yapar; zamanla bu davranış biçimi neredeyse terkedilmez bir şekilde yerleşir, ikinci bir tabiat haline gelir.

Terbiyenin bir bakıma gayesi, kişiye iyi davranışlar edindirmektir. Hayat faaliyet ve hareketlerden ibarettir. Mesut bir hayat önce kişinin kendi kendine zararsız davranışları ile mümkündür. Hareket ve faaliyetlerin çoğu alışkanlıklar halinde otomatik ve sanki şursuz bir şekilde ifa edilirler.

Çocuklara iyi davranışlar nasihatlerle öğretilmez «... çocuk için birtakım mücerret prensipler tahrik kuvveti olamaz. Eğer bir mücerret prensip, (iyi yapmak) ihtirası üstüne dayanmıyorsa hiç kıymeti yoktur. Bu ihtiras, bu terakki aşkı ise ancak evvelden kazanılmış iyi alışkanlıklar üzerine aşılanabilir. Bu iyi alışkanlıklar, gövde ve daha doğrusu kökler olup bunlarsız

(1) «Ağaç yaşken eğilir.» (Fidan halindeyken)

(2) William James, Terbiye Musahabeleri, ter: Mustafa Şekip, s. 71, 72.

(3) Aynı eser, s. 56.

ağaç ne çiçek, ne meyve verebilir. (4) İyi davranışlar önce ona iyi davranışlar göstermekle kazandırılır. Sonra da ilgi, ihtiyaç ve gücüne uygun olarak; ciddiyet, sükûnet ve güler yüzle iyi hareket alıştırmalarına devam edilir. Hz. Peygamber (s.a.) yedi ile on yaşları arasında çocuğu namaza alıştırmayı emreder. (5)

B.) DUYGU TERBİYESİ VE TEMAYÜLLER

Duyguların temelinde temayüller vardır. Temayüllerin yönü hazza doğrudur; elemenden kaçarlar. Çocukta görülen duygular fizik hazlara doğru ve kendine dönüktür (egoisttir). Fizik ihtiyaç ve arzuların normal sınırını aşmaması, bunlardan doğan hazların bir gaye haline gelmemesi üzerinde durmalıdır. Yemek, giyinmek istekleri normal karşılanır; fakat hayatın gayesi yemek, içmekten öteye gitmedi mi, bir insanlık kıymet ve şerefi düşünebilir miyiz? Burada terbiyeci çocuğu yavaş yavaş kendinden başkasına ve kaba duygulardan yüksek hislere doğru kaydırmalıdır. Genç ancak böylece milli bir heyecana sahip olur, vatanını, mazisini sever, değerli gelenek ve adetlerine bağlanır, başkalarının fikir ve inançlarına karşı müsamahalı ve saygılı olur, güzellik ve hakikat aşkını duyar, Allah rızasını gözetir.

SADECE kendi çıkarı ve basit arzuları üzerinde titreyen kimse medenî ve kâmil bir insan değildir; kendi kendini aşıp başkalarının derdiyle ilgilenmeyi, insanlık hizmetini, hak ve din gayretini kendine zevk edinmekle değer kazanabilir. İnsan dağların bile tahammül edemediği bir emaneti yüklenmiştir. (6) Bir bakıma bu emanet, insanlık şerefini korumak vazifesidir.

Duygulardaki yücelme ile hayvanlarla beraber olduğumuz refleksler ve içgüdüler seviyesi aşılmış olur.

C.) ZİHİN TERBİYESİ VE HAYALGÜCÜ

İlk çocuklukta hayalgücü faaldir. Çocuk fizik çevre ve buradan idrak ettiği hayallerle meşguldür. Sosyal çevre ile ilgisi yoktur. Varlıkların hayali hafızasında gelişigüzel sıralanmıştır. Tek tek varlıklara veya bir andaki olaya dikkat eder. Varlıklar ve olaylar arasında henüz sebep-sonuç alakası kuramaz. Mantıklı düşünme yoktur.

Bu çağda çocuğu düşünmeğe zorlamak beyhudedir. Mücerret mefhumları kavrayamaz. Namazın şekli öğretilir; fakat hikmetini anlatmak için vakit henüz erkendir. Şimdilik çocuğun faziletli, kuvvetli, sihirli kahramanları olan masallara ihtiyacı vardır. Onu renkleri, kokuları, sesleri, taşı, toprağı ile tabiata ve bunlarla süslediği hayal âlemine bırakmalıdır.

MANTIKLI düşünme bülûğla başlar. Düşünmenin ilk safhası duyguların mü'talarından tecrit (abstraction) ve tamim (generalisation) ile fikirler veya mefhumlar elde etmektir. Fikirler arasında veya izafi ilgiler kurmakla hüküm (jugement) ler meydana gelir. Hükümlerden yeni hükümler çıkarılmasına istidlâl (raisonnement) denir. Bu üç safhalı zihin işlemine düşünme (tefekür, penser) diyoruz.

D.) İRADE VEYA AHLAK TERBİYESİ

Düşünülerek yapılan hareketler iradeli hareketlerdir. Hareketlerin saiki, istekler ve temayüllerdir. Bir istek iyice düşünülür, müspet veya menfi bir karara varılır ve bu karar yerine getirilir. İyilik gayesiyle yapılan hareketler ahlâkî hareketlerdir. Egoizme bağlı isteklerin ve temayüllerin düşünme sonucu önüne geçilmesi (nehiy, inhibition), ve başkalarının nazarı itibara alınması (altruisme, özgeçilim) ile ahlâkî durum meydana gelir. Terbiyenin vazifesi, müsbet ve yerli yerinde hareket kabiliyetini geliştirmektir; basit ve egoist arzularını önleyecek bir iç disiplini gerçekleştirmektir. İradeli ve ahlâkî hareket hür olmakla yapılabilir. Kapislerin, cinsî temayüllerin fizik zevklerin esiri olduğunda veya şan, şöret için yapıldığında ortada ahlâkî hareket yoktur. Bu açıdan dinî ve ahlâkî fiil ve hareketlerin cemiyet baskısından dolayı riya durumunda olmamasına dikkat edilmeli; sadece inanılan bir kudretin rızasıyla olmasını gencin ruhuna yerleştirmeye çalışmalıdır.

(4) Ad. Ferriere, Ailede Terbiye, ter: M. Rahmi, s. 6.

(5) Riyâzû's-sâlihîn, Muhyiddin-i Nevevî, c. I, s. 338.

(6) el-Ahzâb: 72.